

СЛАЂАНА СПАСИЋ

Народни музеј Краљево

РИМСКИ И ВИЗАНТИЈСКИ НОВАЦ СА ЛОКАЛИТЕТА ГРАДИШТЕ У ЧУКОЈЕВЦУ КОД КРАЉЕВА

Апстракт

На локалитету Градиште у Чукојевцу код Крањева откривено је касноантичко утврђење о коме Феликс Каниц пише као остацима једног римског утврђења. Уочи ископавања локалитет је већим делом девестиран. У току сондажног ископавања, међу покретним налазима, пронађено је и 12 комада римског и византијског бронзаног новца кованог у периоду од IV до VI века. Најбројнији је новац кован у доба владавине Валентинијана I (364–375) и Валенса (364–378), тј. новац кован у царским ковницама Сисцији, Тесалоники и Константинополису.

Кључне речи: градина, девестиација, римски новац, византијски новац, ковнице новца

Након претходних рекогносцирања сондажно археолошко ископавање касноантичке градине на локалитету Градиште у селу Чукојевац код Крањева вршено је у периоду од 2002.¹ до 2003. године². Откривено је касноантичко утврђење о коме је Феликс Каниц писао као остацима римског утврђења.³ Уочи ископавања власник земљишта на коме се налази утврђење девестирао је 80% локалитета.

У току ископавања, поред осталог покретног материјала, нађено је и 12 комада римског и византијског новца, и то: 8 примерака нађено је у грађевинском шуту утврђења на дубини 0,14 – 1,22 м односно 4 примерка у одбаченој земљи након девестиације локалитета. Новац припада римским царевима IV и V века и византијским царевима VI века. Најстарији примерак римског новца кован је у доба владавине Јулијана II (360–363), који је нађен у културном слоју, а најмлађи припада периоду владавине Аркадија (383–408) и нађен је у одбаченој земљи након девестиације локалитета. Византијски новац кован је у доба владавине Јустина I (518–527) и Јустинијана I (527–565).

Значи, током археолошких ископавања античке градине пронађено је 12 бронзаних новчића и то десет римских (кат бр. 1–10) и два византијска (кат. бр. 11–12). Иако није обиман, овај нумизматички материјал је значајан јер потиче из утврђених археолошких слојева и зато што заједно са другим културно-историјским материјалом (керамички, коштани, метални и камени предмети) указује на дуже трајање утврђења.⁴

Римски и византијски новац, откривен и на очуваном и девестираном делу локалитета, слабо је очуван. Разлог је слабији квалитет легуре од које је кован новац, затим дуготрајна употреба, као и агресивност тла и корозија које су утицале на пропадање новчића. Од 10 комада римског новца 4 новчића нађена су на девестираном делу локалитета (кат. бр. 2, 3, 6, 9), а 2 византијска новчића (кат. бр. 11, 12) у културним слојевима. У зависности од степена очуваности само је 8 примерака (6 римских и 2 византијска) било могуће у потпуности про-

TI=Римски и византијски новац са локалитета Градиште у Чукојевцу код Крањева
AU=Спасић, Слађана
DC=902.01(497.11) ;
737.1(497.11)“03/04”
ID=153373964

¹ Археолошка ископавања на Градишту 2002. године обављена су у организацији Народног музеја у Крањеви, а екипу су сачињавали Татјана Михаиловић, археолог, руководилац ископавања, Слађана Спасић, археолог, Марија Богдановић, историчар уметности.

² Археолошку екипу Народног музеја у Крањеви 2003. године сачињавали су: Татјана Михаиловић, археолог, руководилац ископавања, Маја Ђорђевић, археолог Републичког завода за заштиту споменика културе – Београд, Слађана Спасић, археолог.

³ Милутин Гарашанин, Драга Гарашанин, Археолошка налазишта у Србији, Београд 1951, 140

⁴ Татјана Михаиловић, Антички локалитети у околини Крањева, у: Археолошка налазишта Крушевца и околине – „Зборник радова са научног скупа Археолошка налазишта Крушевца и суседних области, одржаног 15–18. маја 1997. у Крушевцу”, Крушевац 2001, 226–227

читати и на основу очуваних ознака одредити царску ковницу у којој су исковани, а код 3 примерка само прочитати текст без идентификације ознаке ковнице, док је 1 примерак, нејасних представа, у потпуности нечитак. Новац (кат. бр. 2, 3, 6, 9) нађен у одбаченој земљи након девастације локалитета припада другој половини IV века и то добу владавине царева Валентинијана I (кат. бр. 2), Валенса (кат. бр. 6), Валентинијана II (кат. бр. 3) и Аркадија (кат. бр. 9). Осталих 8 (кат. бр. 1, 4, 5, 7, 8, 10, 11, 12) комада нађено је у јасно дефинисаним културним слојевима и ковано је у току друге половине IV века и прве половине VI века.

Откривен је новац са ликовима следећих владара: Јулијан II (1 комад), Валентинијан I (1 комад), Валенс (3 комада), Валентинијан II (1 комад), Теодосије I (2 комада), Аркадије (1 комад), нечитак IV век (1 комад), Јустин I (1 комад) и Јустинијан I (1 комад). Новац је кован у источним и централним ковницама. Подела ковница је извршена према М. Васићу.⁵ Најзаступљенији је новац кован у централним ковницама, Тесалоници и Сисцији, и источној ковници, Константинополю. Тако да римски новац потиче из царских ковница: Сисција (кат. бр. 2, 3, 7), Константинополис (кат. бр. 9, 11), Тесалоника (кат. бр. 4, 5, 12) и Антиохија (кат. бр. 6), а византијски новац из Тесалонике (кат. бр. 12) и Константинополиса (кат. бр. 11). Најбројнији су налази Валентијана I и Валенса тј. бронзани новац типа GLORIA ROMANORVM и SECVRITAS REIPVBLICAE који је издаван у основном номиналу AE 3 са тежином од 1,12 г до 2,5 г и пречником од 15 мм до 18 мм.

Валентинијан I и Валенс су у току своје новчане реформе одустали од садашње праксе посребривања новца и приступили ковању бакарног односно бронзаног новца, чија је тежина остала иста, око 2,5 г. На основу многобројних налаза и разноликости ковничких ознака, у периоду од 364. до 378. године, највећа производња ова два типа бронзаног новца, GLORIA и SECVRITAS, била је у централним ковницама, Сисцији и Тесалоници. Након новчане реформе Констанција II и Констанса и увођења два већа номинала, појавили су се и нови реверсни типови с натписом FEL TEMP REPARATIO, такође у оптицају је најмањи номинал тзв. пали коњаник, коме по метролошким особинама одговарају стандардни типови GLORIA ROMANORVM и SECVRITAS REIPVBLICAE. Упоредо су били у употреби старији новац и нови бронзани новац валентинијанског периода. Сасвим нормалан оптицај старих и нових ковања. Затим од тог времена кује се још један, мањи номинал, а то је SPES REIPVBLICE, који по својим особинама одговара мањим номиналима које кују Валентинијан I и Валенс у источним ковницама. Дакле, равноправно су били у употреби старији примерци новца, с почетка и средине IV века, с новијим примерцима из друге половине IV и прве половине V века. Количина и врста новца који циркулише на одређеној територији у многоме зависе од историјских догађаја на тој територији.

У ковници Сисцији тип GLORIA ROMANORVM кује се у највећем проценту за Валентинијана I, а тип SECVRITAS REIPVBLICAE за Валенса. Затим у Сисцији преовлађује Валентинијаново ковање, а у Тесалоници кују се исти реверсни типови новца, али са Валенсовим именом. Такође стављају се посебне серијске ознаке на реверсу поред уобичајених ковничких ознака. Серијске ознаке су састављане комбиновањем слова и симбола у одсечку и на пољу реверса. Свака од ковница ковала је други број и други тип серијских ознака. Ковница Сисција исковала је највише таквих ознака. Њихов тачан број до данас није утврђен.⁶ Валентинијан I у жељи да утврди границе Царства започео је обнову већ постоје-

⁵ Miloje Vasić, *Nalazi rimskog bronzanog novca IV i V veka iz municipiuma Horreum Margi*, Београд 1990, 64

⁶ Никола Шипуш, *Бронзани новци ковнице Сисција у раздобљу од 364. до 378. године и њихов оптицај у Посављу*, у: *Нумизматичар бр. 8*, Београд, 1985, 49–50

ћих и подизање нових утврђења (озбиљна реконструкција тврђава на рајнском и дунавском лимесу), што је изискивало новчана средства и људство, тако да најближе ковнице на основу налога наменски кују бакарни и бронзани новац. Самим тим, било је неопходно у ковницама, нпр. Сисцији, која се налазила на важном положају, ангажовати стручну и помоћну радну снагу. То је довело до велике продуктивности појединих ковница, нарочито поменуте ковнице Сисција, у периоду од 364. до 375. године.

Хемијски састав легура новца кованог у Тесалоници, у IV веку, сличан је оном из осталих царских ковница тог времена. На основу састава легура постоје три периода ковања у Тесалоници. У последњем периоду (355–392) кује се новац од бабра и различитих врста бронзе – калајне, оловне и оловно-калајне.⁷ По свом саставу новца кован у Тесалоници најсличнији је новцу кованом у Сисцији.

Тако хемијски састав легура новца кованог у Сисцији у IV веку показује висок садржај калаја и значајан проценат антимоноа.⁸

Овај налаз представља новац који је био у свакодневној употреби. У питању је бронзани новац који је као и посребрена ковања стално био у оптицају. Новац је лоше очуван услед дуге употребе и дејства корозионих процеса насталих на основу лошег квалитета легуре од које је новац кован. И иначе новац Валентинијана I и Валенса заступљен је као појединачни и случајни налаз на територији коју покрива Народни музеј Краљево, на пример номинал АЕ 3 Валентинијана I кован у Сисцији тип SECVRITAS REIPVBLICAE.

На основу овог нумизматичког материјала, односно нађеног римског и византијског бронзаног новца трајање касноантичког утврђења на лок. Градиште у Чукојевцу може се свести на период од друге половине IV века до друге половине VI века.

КАТАЛОГ НОВЦА

Новац је опредељен према:

- BMC Catalogue of The Imperial Byzantine Coins in The British Museum:
W. Wroth, London 1908
- RIC Roman Imperial Coinage, с односним бројевима томова.

Знаком „/” одвојена су слова у пољу лево и десно, а ако постоје слова једно изнад другог, прво слово је горње; друго доње, знаком „//” издвојен је одсечак.

1. Јулијан II (360–363) – АЕ 3; 16 мм; 2,06 г. Инв. бр. 2827.
Ав. [FL CL] IVLI[ANVS PF AVG]. Попрсје цара надесно, на глави дијадема.
Рв. [VICTORIA RO]M[ANORVM]. Викторија крунише цара лаворним венцем.
Одсечак је оштећен и не чита се ознака ковнице.
2. Валентинијан I (364–375) – АЕ 3; 18 мм; 2,07 г. Инв. бр. 2831. 365–375.
Ковница Сисција.
Ав. DN VALENTINI-ANVS PF AVG. Попрсје цара надесно, на глави дијадема.
Рв. GLORIA RO-MANORVM. Викторија надесно, држи лабарум и вуче заробљеника за косу.
+ / P - cA // [ ]SC[ ]

⁷ Војислав М. Симић, Хемијски састав бакарног и бронзаног новца кованог у Тесалоници, у: Нумизматичар бр. 3, Београд 1980, 64–65

⁸ Војислав Симић, О бронзаном новцу кованом у Сисцији – анализа хемијског састава легура, у: Нумизматичар бр. 4, Београд 1981, 76

3. Валентинијан II (375–392) – АЕ 4; 15 мм; 1,12 г. Инв. бр. 2830. RIC IX, 29а, 378–383. Ковница Сисција.
 Ав. DN VALENTINIANVS PF AVG. Попрсје цара надесно, на глави дијадема.
 Рв. У лоровом венцу: VOT / V / MVLT / X.
 В SIS С
4. Валенс (364–378) – АЕ 3; 17 мм; 1,38 г. Инв. бр. 2828. RIC IX, 16а, 364–367. Ковница Тесалоника.
 Ав. DN VALEN[S PF] AVG. Попрсје цара надесно, на глави дијадема.
 Рв. SECVR[ITAS REI-PVBLICAE]. Викторија налево, у десној руци венац, а у левој палмина гранчица.
 / A //TES
5. Валенс (364–378) – АЕ 3; 15 мм; 1,94 г. Инв. бр. 2824. RIC 276, 364–367. Ковница Тесалоника.
 Ав. [DN VALENS] P F AVG. Попрсје цара надесно, на глави дијадема, попрсје под плаштом.
 Рв. [GLOR]IA – ROMANORVM. Цар се креће надесно, држи заставу левом руком, додирује заробљеника који клечи.
 В // TES
6. Валенс (364–378) – АЕ 3; 16 мм; 1,68 г. Инв. бр. 2825. RIC IX 126, 364–367. Ковница Антиохија.
 Ав. DN VALEN-S P F AVG. Попрсје цара налево, на глави дијадема
 Рв. [SECVRITAS REI – PVBLICAE]. Викторија у ходу налево, у десној руци држи венац, а у левој палмину гранчицу.
 •A[ ]T[ ]
7. Теодосије I (379–395) – мајорина; 23 мм; 3,33 г. Инв. бр. 2823. RIC IX 26ц, 378–383. Ковница Сисција.
 Ав. DN THEODO-SIVS P F AVG. Биста цара надесно, на глави дијадема.
 Рв. REPARATIO – REI PVB. Цар стоји налево, у левој руци држи Викторију на глобу, и придржава жену која клечи пред њим.
 В SIS С
8. Теодосије I (379–395) – мајорина; очувано 23,5x19 мм; 3,00 г. Инв. бр. 2832.
 Ав. [DN THE]O[DO-SIVS P F AVG]. Попрсје царана десно, на глави дијадема.
 Рв. [REPARATIO – REI PVB]. Цар стоји налево, у левој руци држи Викторију на глобу и придржава жену која клечи пред њим.
 I / [ ] // [ ]
 Одсечак је оштећен и не чита се ознака ковнице.
9. Аркадије (383–408) АЕ 4; 13 мм; 0,96 г. Инв. бр. 2829. RIC IX 86ц, 388–392. Ковница Константинополис.
 Ав. DN ARCADIVS P F AVG. Попрсје цара надесно, на глави дијадема.
 Рв. SALVS REI-PVBLICAE. Викторија налево, носи трофеј и вуче заробљеника за косу.
 X // CONSB

10. Рим, новац једног од владара друге половине IV века – АЕ; 15,5 мм; 0,80 г.
Инв. бр. 2833.

11. Јустин I (518–527) фолис; 30 мм; 10,46 г. Инв. бр. 2826. ВМС 20–28.
Ковница Константинополис.
Ав. [DN] IVST[I-NVS PP AVG]. Попрсе цара надесно, на глави дијадема.
Рв. Велико слово М између две звезде, изнад слова је крст (?), а испод
ознака официне [?].
CON

12. Јустинијан I (527–565) полуфолис; 21 мм; 4,12 г. Инв. бр. 2834. ВМС
160-1. Ковница Тесалоника.
Ав. [DN IVSTINIANVS PP AV]. Биста цара спреда са кацигом
и дијадемом на глави, попрсе под оклопом и плаштом, у десној руци
држи глоб са крстом, а у левој крст.
Рв. У средини К, изнад крст, лево А/Н/Н/О, десно бројеви
који означавају године владавине
XX[XVIII].
TES

Номинали римског и византијског новца су наведени у скраћеном или пу-
ном облику: АЕ 3, 4, мајорина, фолис, полуфолис.

Р. бр.	Владар	Номинал	Ковница	Каталог	Датовање	Инв. бр.
1.	Ав. [FL CL] IVLI[ANVS P F AVG] Рв. [VICTORIA RO]M[ANORVM]	АЕ 3				Н 2827
2.	Ав. DN VALENTINI-ANVS P F AVG Рв. GLORIA RO-MANORVM	АЕ 3	+/R/cA/ /[ ]SC[ ]		365–375.	Н 2831
3.	Ав. DN VALENTINIANVS P F AVG Рв. VOT / V / MVLT / X	АЕ 4	B SIS C	RIC, IX, 29a	364–367.	Н 2830
4.	Ав. DN VALEN[S P F] AVG Рв. SECVR[ITAS REI-PVBLICAE]	АЕ 3	/ A // TES	RIC, IX, 16a	364–367.	Н 2828
5.	Ав. [DN VALENS] P F AVG Рв. [GLOR]IA-ROMANORVM	АЕ 3	B / // TES	RIC, 27b	364–367.	Н 2824
6.	Ав. DN VALEN-S P F AVG Рв. [SECVRITAS REI-PVBLICAE]	АЕ 3	•A[ ]T[ ]	RIC, IX, 12b	364–367.	Н 2825
7.	Ав. [DN THE]O[DO-SIVS P F AVG] Рв. [REPARATIO – REI PVB]	мајорина	B SIS C	RIC, IX, 26c	378–383.	Н 2823
8.	Ав. DN TEODO-SIVS P F AVG Рв. REPARATIO – REI PVB	мајорина	I / // [ ]			Н 2832
9.	Ав. DN ARCADIVS P F AVG Рв. SALVS REI-PVBLICAE	АЕ 4	X / // CONSB	RIC, IX, 86c	388–392.	Н 2829
10.	Ав. Нечитак Рв. Нечитак	АЕ 4			2/2 IV век	Н 2833
11.	Ав. [DN] IVST[I-NVS PP AVG] Рв. М изнад † л. и д. * испод [Δ]	фолис	CON	ВМС, 20–28		Н 2826
12.	Ав. [DN IVSTINIANVS – PP AV] Рв. + /// К /A/N/N/O //XX[XVIII]	полуфолис	TES	ВМС, 160–1		Н 2834

Табела 1. Каталог новца

	Constantinopolis	Sisicia	Thessalonica	Antiochia	?
Julianus II					1
Valentinianus I		1			
Valens			2	1	
Valentinianus II		1			
Theodosius I		1			1
Arcadius	1				
?					1
Justinus I	1				
Justinianus I			1		

Табела 2. Број комада по владарима и ковницама

БИБЛИОГРАФИЈА

Богосављевић-Петровић, В., Стара насеља на подручју данашњег Краљева, у: Научни скуп Рудо Поље – Карановац – Краљево (од првих помена до Првог светског рата), Београд-Краљево 2000, 9–32

Васић, Р. М., Каса с бронзаним новцем IV и V в. из Великог Градишта (PIN-CUM), у: Нумизматичар бр. 3, Београд 1980, 75–120

Vasić, M., Nalaz II rimskog bronzanog novca IV i V veka iz municipijuma Horreum Margi (Суприја), у: Нумизматичар бр. 11, Београд 1988, 63–82

Vasić, M., Nalazi rimskog bronzanog novca IV i V veka iz municipijuma Horreum Margi, Beograd 1990.

Vasić, M., Milošević, G., Mansio Idimum: rimska paštanska i putna stanica kod Medvede, Beograd 2000.

Гарашанин М., Гарашанин Д., Археолошка налазишта у Србији, Београд 1951.

Иванишевић, В., Скупни налаз римског бронзаног новца из 375/8. године са Београдске тврђаве, у: Нумизматичар бр. 9, Београд 1986, 44–59

Миљанић, С., Скупни налаз римског бронзаног новца IV века из Ремезијане, у: Нумизматичар бр. 18/19, Београд 1996, 105–122

Михаиловић, Т., Антички локалитети у околини Краљева, у: Археолошка налазишта Крушевца и околине – „Зборник радова са научног скупа Археолошка налазишта Крушевца и суседних области, одржаног 15–18. маја 1997. у Крушевцу”, Крушевац 1997, 223–237

Pearce, J. W. E., Roman Imperial Coinage, vol. IX, London 1952.

Радић, В., Иванишевић, В., Византијски новац из Народног музеја у Београду, Београд 2006.

Симић, В., Хемијски састав бронзаног новца кованог у римским царским ковницама у IV веку, у: Старинар XXVI, Београд 1976, 165–176

Симић, М. С., Хемијски састав бакарног и бронзаног новца кованог у Тесалоници, у: Нумизматичар бр. 3, Београд 1980, 63–74

Симић, В., О бронзаном новцу кованом у Сисцији – анализа хемијског састава легуре, у: Нумизматичар бр. 4, Београд 1981, 73–93

Wroth, W., Catalogue of The Imperial Byzantine Coins in The British Museum, London 1908.

Шипуш, Н., Брончани новци ковнице Сисција у раздобљу од 364. до 378. године и њихов оптицај у Посављу, у: Нумизматичар бр. 8, Београд 1985, 49–61

Sladana Spasić

ROMAN AND BYZANTINE COINS
FROM THE LOCALITY GRADIŠTE IN ČUKOJEVAC NEAR KRALJEVO

Summary

During the archaeological probe excavation of the antique remains at the locality Gradište in the village of Čukojevac near Kraljevo, organized by the National Museum Kraljevo in the period 2002-3, a late antiquity fortification was discovered. The first data about this locality were given by Felix Kanitz. He spoke about the remnants of a Roman fortification at this place. Prior to the excavation, the owner of the land on which the remnants of the fortification are located had devastated 80% of the locality.

During the research, 12 Roman and Byzantine bronze coins were found. Out of 10 pieces of Roman coins: 6 pieces were found in the cultural layers, and 4 specimens were found in the devastated part of the locality, while 2 Byzantine coins were found in the cultural layers. With some exceptions, the coins were poorly preserved. Out of that number, it was possible to completely read 9 specimens and, on the basis of the preserved markings, identify the imperial mint in which they had been made, and the text without identification of the mint could be read on 3 specimens. Only one coin was entirely illegible and it dates from the IV century. Although the quantity of the numismatic material is small, it is significant because it mostly originates from the established archaeological layers and, together with the other movable material (ceramic, metal, bone), it indicates the long duration of the fortification. The oldest specimen of the Roman coins was minted during the rule of Julian II (360-363), and the youngest one belongs to the period of rule of Arcadius (383-408). The Byzantine coins were minted during the rule of Justin I (518-527) and Justinianus I (527-565). The coins were minted in the central mints in Siscia and Thessalonica and the eastern mints in Antiochia and Constantinople. On the basis of the chemical composition of alloys used for making coins, Siscia minting (3 pcs) and Thessalonica minting (3 pcs) are most similar. The coins of Valentinian I and Valens, i.e. the bronze coins type GLORIA ROMANORVM and SECVRITAS REIPVBLICAE are the most numerous. The coins with the faces of the following rulers: Julian I (cat. no. 1), Valentinian I (cat. no. 2), Valens (cat. no. 4, 5, 6), Valentinian II (cat. no. 3), Theodosius I (cat. no. 7, 8), Arcadius (cat. no. 9), illegible IV century (cat. no. 10), Justin I (cat. no. 11), Justinianus I (cat. no. 12) were found.

On the basis of the discovered Roman and Byzantine bronze coins, the duration of the late antiquity fortification can be limited to the period from the second half of the IV century to the first half of the VI century.